

УДК: 271.222(497.11)-774-9(497.11)"1768/1778"
314.116(=163.41)(497.11 Zrenjanin)"1768/1778"
DOI: https://doi.org/10.18485/srpske_studije.2024.15.3

Рад примљен: 4. јула 2024.
Рад прихваћен: 10. јула 2024.

МА Лидија Ђурашевић
историчар, Зрењанин
lidijadjurasevic@gmail.com
ORCID: 0009-0002-1091-0107

СМРТНОСТ СТАНОВНИШТВА ПРАВОСЛАВНЕ ПАРОХИЈЕ ВЕЛИКИ БЕЧКЕРЕК ОД 1768. ДО 1778. ГОДИНЕ

Апстракт: На основу матичних књига умрлих православне парохије Велики Бечкерек анализирана је смртност становништва крајем шездесетих и током седамдесетих година XVIII века, приказом података о укупном броју умрлих, њиховој полној и старосној структури, расподели умирања по годинама и по месецима. Приказане су здравствене прилике и још неки сегменти животне свакодневице. На примеру књига умрлих Великобечкеречке парохије илустрована је и једна етапа у формирању правила, када је реч о вођењу матичних књига у парохијама Карловачке митрополије у XVIII веку. У раду су коришћене и матичне књиге умрлих православних парохија Елемир, Меленци, Неузина и Итебеј из истог периода.

Кључне речи: Велики Бечкерек, матичне књиге, смртност, XVIII век, Темишварска епископија, Карловачка митрополија, Хабзбуршка монархија.

* * *

Познавање демографских структура има темељну вредност у истраживању прошлости једног насеља, области или ширег региона. Централне државне власти у Хабзбуршкој монархији су, почев од средине XVIII века, настојале да црквене матичне књиге искористе као извор статистичких података о становништву, те отуда и њихов труд да правно уреде област матичне евиденције, односно да утврде норме, када је реч о редовном, свеобухватном и правилном вођењу књига крштених, венчаних и умрлих, али и годишњих пописа становника једне парохије (домовни протокол). Укључивање црквених институција у пописивање становништва сматрано

је целисходним, имајући у виду тешкоће око спровођења пописа становника које би обухватило читаву територију Хабзбуршке монархије, са којима су се суочавале централне власти, а које су биле у непосредној вези са њеним сложеним државним уређењем и сталешким устројством њеног друштва.¹

Православно свештенство у Карловачкој митрополији обавештено је, августа 1767. године, о одлуци државних власти да уреде питање вођења парохијалних књига, након што је преко Илирске дворске депутације,² проглашена наредба царице Марије Терезије (1740–1780) о обавезном вођењу протокола (матрикула) при сваком православном храму. Одговарајући на обавештење о наведеној одлуци државних власти, један од архијереја Српске православне цркве – Вићентије Јовановић Видак, тадашњи епископ Темишварске епархије (1758–1774), упутио је писмо карловачком митрополиту Павлу Ненадовићу (1749–1768) у којем га је упознао са тешкоћама са којима се суочавао, а које су се тичале вођења матичних књига у парохијама Темишварске епископије, од времена свог доласка у ову епархију. Епископ је митрополиту Ненадовићу указао да је имао каквог-таквог успеха у насељима у којима је живело српско становништво, али не и у местима у којима су живели Румуни. И поред тога, обећао је да ће се трудити да се ова царичина наредба спроведе.³

У православној парохији Велики Бечкерек, као у једној од парохија у саставу Темишварске епископије, почетком наредне 1768. године уведени су

- 1 В. С. Дабих, *Морталитет и старосна структура српског становништва у Хабзбуршкој монархији у XVIII веку: пример православних парохија Вуковар, Итебеј и Дериње*, Српске студије 5 (2014), 16–17.
- 2 Илирска дворска депутација, као једна врста министарства за српске послове у Хабзбуршкој монархији, основана је 1747, а укинута 1777. године. По важности, била је изједначена са осталим дворским канцеларијама. И. Точанац, *Илирска дворска депутација/канцеларија*, Енциклопедија српског народа, гл. и одг. ур. Р. Љушић, Београд, 2008, 407.
- 3 В. С. Дабих, *Морталитет и старосна структура српског становништва*, 18; И. Б. Точанац Радовић, *Реформа Српске православне цркве у Хабзбуршкој монархији за време владавине Марије Терезије и Јосифа II (1740–1790)*, необјављена докторска дисертација, Универзитет у Београду – Филозофски факултет, Београд, 2014, 61. Одлука о обавезном вођењу парохијалних протокола била је једна у низу царских наредби, на основу којих је, у исто време, почела и реформа Српске православне цркве у Хабзбуршкој монархији. И. Б. Точанац Радовић, *Реформа Српске православне цркве*, 53–83. Поред православних Румуна, под духовном јурисдикцијом архијереја Карловачке митрополије, били су и православни верници осталих народа. О границама, насељима, парохијама и етничкој структури становништва Темишварске епископије, у XVIII веку, видети: Љ. И. Пузовић, *Границе, насеља и парохије Темишварске епархије (1716–1779): прилог проучавању историје православља у Банату*, Зборник Матице српске за историју 96 (2017), 35–52; иста, *Етничка структура становништва у насељима Темишварске епархије средином XVIII века*, Зборник Матице српске за историју 101 (2020), 19–30.

нови парохијални протоколи. Може се само претпоставити да је ова промена била у вези са поменутим обећањем подручног епископа.⁴ Тип матрикула који је тада уведен био је у парохији у употреби до 1779. године и може добро да илуструје како је текао процес унификације и стандардизације парохијалних протокола на подручју Карловачке митрополије. Њиховом анализом могуће је утврдити колико је парохијално свештенство било спремно да поштује правила о савесном и редовном вођењу протокола, а упоредо с тим, може се пратити на који начин је усавршавана и методологија њиховог вођења. Наведена запажања, чини се, најбоље илуструју књиге умрлих (1768–1778), те ће у раду оне и бити анализирани. Намера нам је била и да утврдимо колико су ове књиге поуздан извор за истраживање показатеља демографског развоја – у овом случају смртности становништва Великобечкеречке православне парохије, у времену од краја шездесетих до краја седамдесетих година XVIII века, имајући у виду да је у научној литератури скренута пажња на то да протоколи вођени током појединих деценија овога столећа немају једнаку вредност као извор за истраживање проблема демографског развоја и указано да су најнепоузданије књиге умрлих. У њима нису уписивани сви преминули, а то је нарочито био случај са децом најмлађег узраста.⁵

У периоду од 1768. до 1778. године, у православној парохији Велики Бечкерек, евиденција о умрлима је вођена у две књиге, хронолошки омеђане годинама 1768–1771. и 1772–1778. Како се из њихових наслова сазнаје, матрикуле су вођене у канцеларији месног храма посвећеног Успењу Пресвете Богородице (Саборна црква).⁶ У исто време, у парохији је постојао

4 Нове парохијалне књиге тада су уведене и у суседној, Елемирској православној парохији, као и у још неким околним православним парохијама – Меленци, Неузина, Итебеј, такође у саставу Темишварске епископије. Једна белешка у књизи умрлих Итебејске парохије сведочи о томе да је епископ Вићентије Јовановић Видак издао заповест – *повеление*, од 13. новембра 1767. године, о вођењу нових протокола умрлих у овој парохији. Матичне књиге наведених насеља, као и матрикуле које су вођене у Великобечкеречкој парохији, чувају се у Историјском архиву у Зрењанину (=ИАЗ), Фонд 519, Збирни фонд црквених матичних књига (=ЗФЦМК). Датуме у књигама крштених, венчаних и умрлих, парохије Карловачке митрополије бележе по старом или јулијанском календару. У XVIII столећу разлика у рачунању времена између старог и новог или грегоријанског, тада званичног календара у Хабзбуршкој монархији, била је једанаест дана. Када није другачије напоменуто, сви датуми у раду биће наведени према јулијанском календару.

5 В. С. Дабић, *Морталитет и старосна структура српског становништва*, 17.

6 ИАЗ, ЗФЦМК, Православна парохија Велики Бечкерек, Храм Успења Пресвете Богородице, Матична књига (=МК) умрлих (1768–1771), књига број 1; МК умрлих (1772–1778), књ. бр. 2. Обе књиге чиниле су сегмент парохијалних протокола, који су обухватили и временски подударне матрикуле крштених и матрикуле венчаних.

још једна храм, такође посвећен Богородици – Црква Ваведења Пресвете Богородице (Горња црква).⁷ До краја осме деценије XVIII века, сачувана грађа обухвата протоколе који су вођени у канцеларији Цркве Успења Пресвете Богородице. Најстарије сачуване књиге, вођене при храму Ваведења Пресвете Богородице, датирају из 1779, када је у канцеларијама православних храмова почео да се води нови тип матичних књига.⁸ О почецима матичне евиденције при овом храму, нису нађени експлицитни подаци. Међутим, један запис у књизи крштених Цркве Успења Пресвете Богородице указује да би 1776. година могла да представља *terminus post quem*. Наиме, реч је о белешци на горњој маргини листа у оквиру евиденције за 1777. годину, о годишњем извештају о броју крштених и умрлих, састављеном на захтев представника државних власти. Како је записано, „из протокула здѣшнїя цркве и пакъ ѿ во[вед]енске” предат је „у Магистрат здешнихъ” извештај (репортъ) о броју крштених, у периоду од 16. јула 1776. до 25. јула 1777. године, а „По заповестии високо Славне администраџіе”. Истог дана, 3. августа, достављен је годишњи извештај и о броју умрлих.⁹ Наведени запис

7 ИАЗ, ЗФЦМК, Православна парохија Велики Бечкерек, Храм Успења Пресвете Богородице, МК умрлих (1746-1764), књ. бр. 34; МК умрлих (1779-1784), књ. бр. 35.

8 ИАЗ, ЗФЦМК, Православна парохија Велики Бечкерек, Храм Ваведења Пресвете Богородице, МК рођених (1779-1782) књ. бр. 4; МК венчаних (1779-1784), књ. бр. 14; МК умрлих (1779-1784), књ. бр. 22.

9 ИАЗ, ЗФЦМК, Православна парохија Велики Бечкерек, Храм Успења Пресвете Богородице, МК рођених (1772-1778), књ. бр. 2; МК умрлих (1772-1778), књ. бр. 2. Земаљска администрација са седиштем у Темишвару била је установа која је у име владара вршила управну власт у Темишварском Банату – посебној управној области (покрајини) у Хабзбуршкој монархији од 1718. до 1779. године. Темишварски Банат био је подељен на једанаест дистриката (управно-фискалних целина), у изворима српског порекла називаним и мукатама, на челу са дистриктуалним управницима и одређеним чиновничким апаратом. Седиште једног од банатских дистриката било је у Великом Бечкереку. Године 1769, 6. јуна (по грегоријанском календару), одлуком владара (царице Марије Терезије) место Велики Бечкерек је добило статус трговишта. Поред осталих права, овим актом (*привилегијом*), његовом становништву је омогућено да бира чланове месног магистрата, што је чинило основу аутономије насеља и давало законско утемељење за административни развој места заснован на самоуправним правима. Магистрат су чинили трговишни судија и седморица већника. *Привилегијом* је утврђен круг послова магистрата, прописан је начин избора и дужина мандата његових чланова и њихова верска структура, одређени су и други чиновници локалне администрације и поступак њиховог избора, утврђен је степен самосталности у раду магистрата према органима виших нивоа власти. У вођењу послова трговишта, магистрату је дозвољена употреба сопственог печата. Овом приликом, навешћемо имена чланова магистрата који су били представници православног становништва насеља, садржаних у попису парохија Темишварске епископије, који је закључен 31. јануара 1771. године. Може се претпоставити да је реч о лицима која су ову функцију обављала током првог мандатног циклуса

је, колико је нама познато, једино сведочанство о томе да су парохијални протоколи вођени у оба великобечкеречка православна храма у периоду који је претходио времену на који је указивала сачувана грађа. Ово сазнање отвара питање утврђивања јурисдикционог подручја парохијалних цркава. Ако се има у виду број пароха који су водили матрикуле при сваком од ових храмова, уочава се да је од 1779. и током осамдесетих година XVIII века, протоколе храма Ваведења Пресвете Богородице водио углавном један парох, док су књиге Цркве Успења Пресвете Богородице водили пак сви великобечкеречки пароси – којих је тада било пет. На основу наведеног, може се закључити да је парохијална Црква Успења Пресвете Богородице била матични храм знатно већем броју домаћинстава православне парохије.

У протоколима умрлих који су вођени у канцеларији храма Успења Пресвете Богородице бележена је смрт житеља парохије од 8. јануара 1768. до 30. децембра 1778. године. Матичне књиге су вођене у табеларној форми и садржале су следеће рубрике: датум смрти; име преминуле особе (имя и проименовање умершаго); каковою смертїю умерлѣ; име надлежног пароха. Текст рубрика није био одштампан, већ исписан мастилом. Године 1777. образац по којем су вођене књиге је допуњен новим рубрикама, те је тако од краја месеца јануара у матрикули требало уписивати и кућни број дома (нумерѣ, нумера) у којем је упокојени становао, а почев од месеца јуна и податак о старости преминуле особе (годѣ умершаго, колико старѣ) и датум сахране. Исте године, уведена је нова рубрика и у протоколу крштених и у књизи венчаних. У матрикули крштених, од половине месеца јануара 1777, требало је бележити кућни број дома у којем су становали родитељи детета које је крштено, а у протоколу венчаних, од краја истог месеца, кућни број дома лица која су склапала бракове, уколико су били житељи Великог Бечкереча.¹⁰

пошто је трговишни магистрат устројен, будући да су часници овога тела бирани за период од две године. Према нашим сазнањима, они до сада нису били познати историјској науци. У попису су наведена следећа имена: Теодор Крстић – *Markt Richter* (трговишни судија), Филип Рајић, Петар Стојшић, Манојло Георгијевић, Сава Атанацковић, *Rathsverwandte* (већници). V. S. Dabić, *The Habsburg-Ottoman War of 1716–1718 and Demographic Changes in War-Afflicted Territories*, The Peace of Passarowitz, 1718, ed. Ch. Ingraio, N. Samardžić, J. Pešalj, Purdue University Press, 2011, 191–192; *Привилегија Марије Терезије којом уздиже општину Велики Бечкерек на степен тржишта из 1769. године*, Архивска грађа Градске државне архиве у Зрењанину, ур. П. Зубковић 1 (1953), 9–16; Архив Српске академије наука и уметности у Сремским Карловцима (=АСАНУК), Митрополијско-патријаршијски архив (=МПА), Фонд Б, 1752/8; Фонд Б, 1771/41.

- 10 ИАЗ, ЗФЦМК, Православна парохија Велики Бечкерек, Храм Успења Пресвете Богородице, МК умрлих (1772–1778), књ. бр. 2; МК рођених (1772–1778), књ. бр. 2; МК венчаних (1772–1778), књ. бр. 2. Од августа 1777. године, податак о кућном броју дома

Увођење нових рубрика је била етапа у стандардизацији матичних књига у парохијама Карловачке митрополије, али и начин да се побољша вођење парохијалних протокола, будући да су представници виших црквених, као и државних власти, били свесни мањкавости које су постојале у овој области. Тако је, примера ради, царски комесар, као представник централне државне власти, односно владара, након одржане седнице Архијерејског синода Српске православне цркве у Карловцима 5. децембра 1776. године, доставио митрополиту и присутним епископима тражене протоколе крштених, венчаних и умрлих, са захтевом да их они разделе паросима, који су имали обавезу да сnose трошкове њихове набавке. Уз то, комесар је архијерејима пренео да је царица Марија Терезија такође наредила да се у протоколима бележе сви случајеви крштења, венчања и смрти, тачно и под строгим одговорношћу.¹¹ Прописи опште важности, када је реч о вођењу парохијалних протокола у Карловачкој митрополији садржани су у закону из 1779. године – Деклараторном рескрипту – правном акту којим

и узрасту преминулих требало је бележити у књигама умрлих, и оближње Меленачке парохије. Кућни број дома меленачки свештеници су уписивали у посебној рубрици, а податак о старости упокојеног поред његовог личног имена. Датум сахране у књизи умрлих ове парохије није бележен, док су друге рубрике биле исте као и у хронолошки подударним књигама умрлих православне парохије Велики Бечкерек. Да ли су у истом периоду, нове рубрике, уведене у матичним књигама умрлих у још неким насељима у којима се од 1768. године водио исти тип матрикула, и које смо имали прилике да прегледамо а које су у раду већ помињане, не може се утврдити, пошто евиденција за 1777. није сачувана. Књига умрлих Елемирске православне парохије обухвата период 1768–1775, а матрикула Итебејске парохије време 1768–1772. У књизи умрлих православне парохије у Неузини, која садржи евиденцију за 1777. и део евиденције за 1778. годину, требало је бележити податке према рубрикама које су утврђене 1768. и биле су исте као и у другим парохијама у којима су тада уведене нове књиге. ИАЗ, ЗФЦМК, Православна парохија Меленци, МК умрлих (1774–1778), књ. бр. 1; Православна парохија Елемир, МК умрлих (1768–1775), књ. бр. 1; Православна парохија Итебеј, МК умрлих (1745–1772), књ. бр. 18; Православна парохија Неузина, МК умрлих (1768–1778), књ. бр. 1.

- 11 *Радња Архијерејског Синода 1776*, прир. А. Г., Српски Сион XIV (1904), 600. Матичне књиге је требало учинити извором тачних обавештења о становништву, а о намери државних власти да искористе парохијалне протоколе у прибављању података о становништву сведочи већ поменути извештај о броју крштених и умрлих, који су великобечкеречки свештеници саставили и предали у месни магистрат. Поред наведеног извештаја, у књизи крштених храма Успења Пресвете Богородице (1772–1778) налазе се још два сведочанства о томе да су матичне књиге искоришћене као извор података о становницима парохије. Оба су из 1778. године. Из садржаја записа у књизи крштених сазнаје се да је, на основу евиденције из овог протокола, начињен пресек броја рођених, и то закључно са датумима 30. јун и 30. септембар 1778. У оба случаја је убележена иста текстуална назнака – „до здѣ предато”.

је нормиран укупан народно-црквени живот Срба у Хабзбуршкој монархији. Од 1779. у парохијама Карловачке митрополије обавезно је било вођење матичних књига према штампаним једнообразним формуларима.¹² Истим законским актом предвиђена је обавеза представника виших црквених власти да редовно прегледају матичне књиге.¹³

Протоколи умрлих који су вођени у православној парохији Велики Бечкерек од 1768. до 1778. прегледани су тек након што су у парохији уведене штампане књиге. Матрикуле је преконтролисао ондашњи великобечкеречки протојереј и парох места Неузина Захарије Поповић, али је том приликом начињен преглед, вероватно, само протокола вођеног од 1772. године. У запису о прегледу, који се налази у књизи умрлих која је обухватала евиденцију 1772–1778, прота није ништа забележио о начину на који су књиге вођене и евентуалним грешкама, већ је само констатовао да евиденција о смрти парохијана за године 1768, 1769, 1770. и 1771. „несть в протоколъ сеи”, који је прегледан 2. марта 1779. године.¹⁴

Крајем седме и током осме деценије XVIII столећа, у Великобечкеречкој православној парохији служила су, у просеку, седморица свештеника.¹⁵ Године 1768. свештеници су били: Исак Петровић, Јован Којић, Јован Јовановић, Антоније Симић, Теодор Цветковић – који су свештеничку службу имали и у претходном периоду, затим Тимотеј Поповић, Георгије Стојковић, Теодор Кадих и Петар Поповић – као јереји који су у међувремену добили

12 *Српске привилегије од 1690. до 1792*, прир. Ј. Радонић, М. Костић, Београд, 1954, 125, 138, 146; В. С. Дабић, *Морталитет и старосна структура српског становништва*, 18. Сачувана грађа која се налази у Историјском архиву у Зрењанину показује да увођење штампаних протокола није било једновременно, већ постепено. Тако су, у неким парохијама на подручју Темишварске епископије, неколико година раније вођене књиге према обрасцима који су били одштампани, и који ће постати стандард и у другим парохијама Српске православне цркве од 1779. Видети: ИАЗ, ЗФЦМК, Православна парохија Врањево, МК рођених (1773–1778), књ. бр. 3; МК венчаних (1775–1818), књ. бр. 3; МК умрлих (1775–1803), књ. бр. 3; Православна парохија Кумани, МК рођених (1773–1778); МК венчаних (1773–1778); МК умрлих (1773–1779). Исто тако, према нашим сазнањима, матрикуле тог типа вођене су од краја шездесетих и почетком седамдесетих година XVIII века и на подручју Сремске епископије – архијерејезе.

13 *Српске привилегије*, 146.

14 ИАЗ, ЗФЦМК, Православна парохија Велики Бечкерек, Храм Успења Пресвете Богородице, МК умрлих (1772–1778), књ. бр. 2.

15 Поред података из књига умрлих (1768–1778), за утврђивање броја парохијалних свештеника, коришћени су и подаци садржани у матрикулама крштених и венчаних, из истог периода, као и подаци из књиге умрлих (1746–1764).

службу.¹⁶ Свештеник Исак Петровић је умро 25. фебруара 1769. године, а јереј Петар Поповић¹⁷ 6. маја 1771. О свештенику Јовану Јовановићу и његовом присуству у парохији од 1769. године не налазе се подаци у месним протоколима.¹⁸ Од почетка 1771. служио је у парохији и јереј Максим Панић. Његовим постављањем, и након смрти јереја Петра Поповића, број свештеника се усталио. Од тада их је у парохији било седморица: Јован Којић, Антоније Симић, Теодор Цветковић, Тимотеј Поповић, Теодор Кадић, Георгије Стојковић и Максим Панић. Наведени јереји су вршили парохијалну службу током осме деценије XVIII века.¹⁹ Из писма које је 4. септембра 1776. године упућено из канцеларије карловачког митрополита Вићентија Јовановића Видака (1774–1780) Мојсију Путнику, темишварском епископу (1775–1781), сазнаје се колико је пароха могло да има службу у православној парохији Велики Бечкерек. Како је наведено, уместо њих седморице, у служби је требало да остану петорица, а двојица јереја су били „излишни”.²⁰ Питање броја пароха који су могли да врше службу у једној парохији било је

16 У размаку од четири године, тј. између 1765. и 1768, службу у парохији су добила четворица јереја, док је, у истом периоду, једном свештенику престала служба.

17 Како се из записа у књизи умрлих сазнаје, свештеник Петар Поповић је претходно био парох места Опово. Парохијалну службу у Великом Бечкереку је почео да обавља најкасније од јануара 1768. године. О овом јереју, као и о свештенику Тимотеју Поповићу, који је, по свој прилици, пореклом из насеља Опово, а чије се име среће у протоколима Великобечкеречке парохије, од почетка 1768. године, и о њиховом доласку у Велики Бечкерек видети: С. Пецињачки, *Панчевачки дистрикт 1717–1773*, Нови Сад, 1985, 198. Свештеник Тимотеј Поповић се током 1780. године по свему судећи замонашио. У два записа из књиге крштених храма Успења Пресвете Богородице, из 1780. и из наредне године, Тимотеј Поповић је забележен као јеромонах *Монастира* Светог Георгија. ИАЗ, ЗФЦМК, Православна парохија Велики Бечкерек, Храм Успења Пресвете Богородице, МК рођених (1779–1782), књ. бр. 3.

18 Јереј Јован Јовановић је потицао из Новог Сада, имао је 31 годину, 1758, а вероватно је да је свештеничку службу у Великом Бечкереку вршио од 1752. или 1753. године. *Темешварска епархија од њена постанка до 1758. године*, прир. Д. Руварац, Сремски Карловци, 1914–1929, 22; ИАЗ, ЗФЦМК, Православна парохија Велики Бечкерек, Храм Успења Пресвете Богородице, МК умрлих (1746–1764), књ. бр. 34.

19 ИАЗ, ЗФЦМК, Православна парохија Велики Бечкерек, Храм Успења Пресвете Богородице, МК умрлих (1768–1771), књ. бр. 1; МК умрлих (1772–1778), књ. бр. 2; МК крштених (1768–1771), књ. бр. 1; МК крштених (1772–1778), књ. бр. 2; МК венчаних (1768–1771), књ. бр. 1; МК венчаних (1772–1778), књ. бр. 2. Имена наведених свештеника уписивана су у матичним књигама (1768–1778) у рубрици „парох”. Међутим, у протоколима, који су вођени деценију доцније, може се уочити, да јереји, чија су имена у њима навођена, и њихови потписи, нису увек сигуран показатељ да су дотични имали статус пароха.

20 АСАНУК, МПА, Фонд Б, 1776/13.

регулисано законским прописима донесеним током седамдесетих година XVIII века, у склопу реформе Српске православне цркве.²¹ Располагиви извори дозвољавају да се утврди како се кретао однос броја свештеника и броја кућа православног становништва у Великом Бечкерек у за године 1746, 1765. и 1773, што је представљено у Табели 1.²²

- 21 Ово питање је решено према следећем моделу: у областима под цивилном управом у насељима која су имала до 130 кућа православних верника могао је да се постави један парох, до 250 домаћинстава њих двојица, а у местима која су имала више од 250 кућа могла су да буду постављена три свештеника. И. Б. Точанац Радовић, *Реформа Српске православне цркве*, 196. О редукцији парохијалних свештеника сачуван је запис на полеђини насловног листа богослужбене књиге (Минеја) православног храма у Итебеју, у којем је забележено да је 1775. године, по наредби „цесарокралевског величества Марије Терезије, Иовзеф император“ требало „свештенство квитирати“, и да је „на 100 домова“ требало да остане један свештеник, „а проче супернумерариум“. *Стари српски записи и натписи из Војводине*, прва књига, прир. П. Момировић, Нови Сад, 1994, 488, запис број 1.803. У књизи умрлих Великобечкеречке парохије, у евиденцији за 1775. и 1777. годину, налазе се два записа који указују, чини се, на исти проблем. Из њиховог садржаја се тако сазнаје да су великобечкеречки пароси узимали „квитун ѿ щерволтера“ (нем. Verwalter – управник дистрикта), као и „из маћистрата“.
- 22 Наведени подаци о броју кућа и становника Великобечкеречке православне парохије утврђени су на основу пописног материјала који је објавио Душан Поповић. Д. Ј. Поповић, *Срби у Банату до краја осамнаестог века. Историја насеља и становништва*, Београд, 1955, 237–257, 258–264, 270–281. Коришћени извори чине вредну грађу и за истраживање облика породичног организовања православног становништва насеља око средине и током друге половине XVIII столећа. Поред српског становништва, од средине XVIII века, у пописним документима државне провенијенције, као стално насељени житељи Великог Бечкереча сигнирани су и Немци. У вези са насељавањем немачког становништва, које се одвијало у неколико фаза током XVIII столећа, у Великом Бечкерек у је основана и римокатоличка парохија. У њеној канцеларији, најстарије сачуване матичне књиге датирају од 1753. године. Румуне у Великом Бечкерек у, државна администрација региструје од седамдесетих година XVIII века. У пописима парохија православне Темишварске епископије, православно румунско становништво, најчешће, није посебно сигнирано. Изузетак је попис из 1797. године у којем су као православни житељи Великобечкеречке парохије, поред Срба, назначени и Румуни, али без навођења њиховог броја. Располагиви извори дозвољавају да се верска структура становника Великог Бечкереча нумерички илуструје за време око средине осамдесетих година XVIII века. У насељу је 1783/1784. пописано 878 житеља римокатолика и 3.685 становника православне вероисповести. О етничкој структури житеља Великог Бечкереча може се стећи увид, када се анализирају подаци о личним именима, али и на основу других одредница, садржаним у матрикулама обе парохије у насељу. *Грађа за историју насеља у Војводини од 1695. до 1796*, прир. Д. Ј. Поповић, Ж. Сечански, Нови Сад, 1936, 49, 67; Ј. Ј. Ерлер, *Банат*, прир. М. Митровић, Панчево, 2004, 79; АСАНУК, МПА, Фонд А, 1797/33; Архив Војводине у Новом Саду (=АВ), Фонд 11, Торонталска жупанија, кутија 24, документ број 74.

Табела 1: Однос броја кућа и броја свештеника
у православној парохији Велики Бечкерек (1746–1773)²³

Година	Број кућа	Број свештеника	Број кућа према једном свештенику
1746.	118	3	39,34
1765.	249	5	49,8
1773.	493	7	70,43

Крајем XVIII века, на основу података пописа Темишварске епископије из 1797. године, свештеничку службу у Великобечкеречкој парохији су имали: протојереј Теодор Кадих, пароси Петар Николић, Василије Савић, Георгије Стојковић и Антоније Симић, помоћни свештеници Михаило Ракитић и Доментијан Цветковић, те ђакон Теодор Поповић. У парохији је пописано 746 „платежних” и девет „неплатежних” кућа православних верника.²⁴

* * *

Читањем протокола могу се уочити битна обележја евиденције о умрлом становништву (1768–1778) и препознати најчешћи проблеми, који су се тicali правилног вођења књига умрлих у овом периоду. У том смислу, ова грађа је драгоценство о усавршавању свештеника у правилном и савесном вођењу матрикула, што се одвијало постепено, а довело је до тога да су и матичне књиге постале вредан извор за демографска истраживања. Када је реч о начину на који су вођени протоколи умрлих у Великобечкеречкој православној парохији крајем шездесетих и током седамдесетих година XVIII века, чини се да је основни проблем била неажурност при уписивању података о смрти житеља парохије. Пропусте илуструју и поновљени записи о претходно евидентираним случајевима смрти, затим небележење свих потребних података или њихово доцније

23 На основу истих извора, утврђено је да је у Великом Бечкереку године 1746. живело 955 православних становника, 1765. пописано их је 1.862, а према подацима за 1773. годину, у насељу је био 2.941 православни житељ.

24 АСАНУК, МПА, Фонд А, 1797/33.

уписивање, као и накнадне евиденције, обично на рубним деловима листова протокола. И поред тога, у поређењу са начином на који су уписивани подаци у матрикули умрлих из ранијег периода (1746–1764), уочава се да је евидентирање постало савесније, без пауза и прекида, који се могу запазити у старијој књизи.²⁵

У матичним књигама умрлих, вођеним од 8. јануара 1768. до 30. децембра 1778. године, забележена је смрт укупно 1.057 становника. Годишње је у просеку умирало по 96,09 особа. Најмање парохијана је умрло 1776. године, док је 1772. евидентиран највећи број смртних случајева. Број умрлих по годинама приказан је у Графикону 1.²⁶ У овом периоду умрла су 603 мушкарца (57,32%) и 449 жена (42,68%),²⁷ односно на стотину умрлих мушкараца је долазило 74,46 жена.²⁸

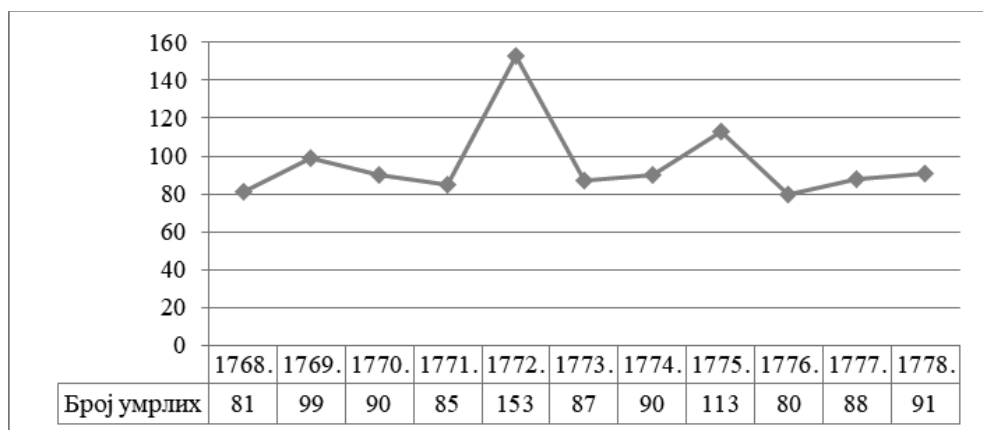
25 У овој књизи, подаци о преминулима бележени су до 20. априла 1764. године. Иако је у матрикули било још неколико (четири) непопуњених листова, евиденција се од наведеног датума прекида. Као непознаница је остало питање да ли је овај протокол замењен новом књигом, или је пак начињена пауза у евидентирању смрти парохијана до 8. јануара 1768. године, од када почињу да се региструју подаци о умрлима у следећој сачуваној матичној књизи. ИАЗ, ЗФЦМК, Православна парохија Велики Бечкерек, Храм Успења Пресвете Богородице, МК умрлих (1746–1764), књ. бр. 34.

26 Приказане податке о броју умрлих, укупно, и по годинама, треба посматрати у контексту наведених обележја, која се тичу правилног вођења коришћених матичних књига. На исти начин треба сагледати и величину осталих нумеричких параметара добијених анализом података садржаних у овим протоколима, који ће у раду такође бити представљени. Када је реч о начину на који су уписивани подаци, издваја се евиденција за 1772. годину. Те године уведен је нови протокол, премда је у до тада коришћеној књизи било још непопуњених листова. Исте године уведени су у парохији и нови протоколи крштених и венчаних. Уписивање података у књизи умрлих, током прве године, било је веома педантно. И преостала два протокола су те године вођена на исти начин. Утисак је да је године 1772, осим што је евидентиран највећи број умрлих током читавог анализираног периода, било највише записа и у књигама крштених и венчаних. Поред наведеног, друго методолошко ограничење тиче се ширине обухвата домаћинства православне парохије чији је матични храм била Црква Успења Пресвете Богородице, чије су књиге, у овом истраживању, коришћене, а о чему је у раду већ било речи.

У укупни збир преминулих урачунати су сви чија је смрт забележена у књигама умрлих, без обзира на то да ли је поред њихових личних имена назначено да је реч о лицима која су била житељи неког другог места.

27 Податак о личном имену преминулих није забележен у пет записа, те у тим случајевима није било могуће да се утврди пол. Због тога су ови примери искључени из анализе полне структуре умрлих.

28 Веће учешће мушког дела становништва у укупном броју умрлих била је једна од демографских закономерности у XVIII веку. В. С. Дабић, *Морталитет и старосна структура српског становништва*, 19.

Графикон 1: Број умрлих по годинама (1768–1778)

Удео деце у укупном броју преминулих био је велик. Свештеници су у матрикулама, бележењем, уз лично име, одреднице *младенец/младеница*, означавали да је реч о особи дечијег узраста. Према схватањима ондашњег времена, под дететом је подразумевана особа до навршених петнаест година живота, те је та узрасна доб чинила старосну границу између деце и одраслог становништва.²⁹ У књигама умрлих (1768–1778), поред ознаке *младенец/младеница*, уписују се и друге одреднице које би могле да укажу на старост преминулог. Тако се у њима налазе још и ознаке *отрок/отроковица*, *девица*, као и одредница *јунош*.³⁰ Од 26. јуна 1777. па до краја анализираниог периода, месни свештеници, према тада уведеној рубрики, уписују и податак о старости упокојених житеља. Реч је о 123 записа који могу прецизније да илуструју смртност деце, као и старосну структуру укупног умрлог становништва.³¹ Будући да је узорак који садржи

29 В. С. Дабић, *Морталитет и старосна структура српског становништва*, 19; М. Краљ, *Демографија Земунске православне парохије од 1783. до 1795. године*, Српске студије 6 (2015), 135.

30 Потреба да се у протоколима означе упокојени дечијег узраста била је у вези са верским обредима које је надлежни свештеник требало да пре и по упокојењу парохијана обави – исповест, причешће, опело, погреб. Када је реч о деци, она су била ослобођена од обавезе давања исповести, а црквено право прописује да се опело и погреб деце разликује од опела и сахране одраслих. Л. Мирковић, *Православна литургија или наука о богослужењу Православне источне цркве*, трећа књига, Београд, 1967, 181, 188; Н. Милаш, *Православно црквено право*, Београд, 1926, 728–729.

31 Поред нумеричког податка, свештеници су и даље у протокол уписивали и допунске, дестрикативне, одреднице – *младенец/младеница* и *отрок/отроковица*, уз лична имена упокојених житеља дечијег узраста.

бројчане податке о старости упокојених мали, те обухвата период од само осамнаест месеци, у раду ће старосна структура умрлих бити приказана најпре квантификацијом описних одредница о узрасној доби преминулих становника парохије.

Према подацима из књига умрлих, ознака *младенец/младеница* убележена је поред личних имена 602 умрла становника, што је чинило 56,95% свих преминулих. Одредница *отрок/отроковица* је уписана поред њих 38, или 3,59%. Поред личног имена четири преминуле особе убележена је ознака *девица*, односно 0,38% умрлих, док је одредница *јунош* записана уз 28 преминулих житеља, или 2,65% свих упокојених (види Графикон 2).³² Међу умрлима у групи *младенец/младеница* више је било дечака, њих 333 или 55,69%, док је девојчица било 265, што је чинило 44,31% преминулих у овој групи.³³ Када је реч о умрлима поред чијег имена је убележена одредница *отрок/отроковица*, у већем броју су умирале особе мушког пола, било их

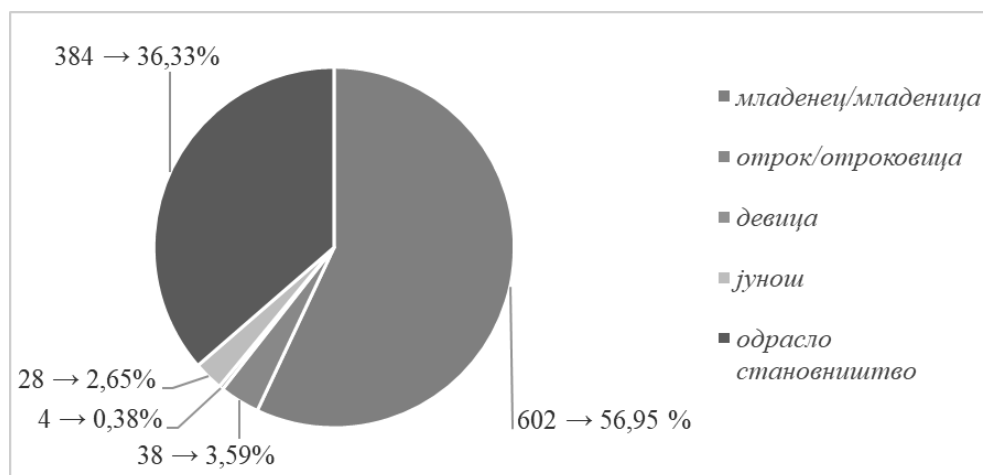
32 На основу сачуване грађе о умрлима у Великобечкеречкој православној парохији, коју смо имали прилике да прегледамо, може се уочити да су ознаке *отрок/отроковица*, *девица* и *јунош* указивале на одређену старосну доб неког становника, али су коришћене и као синоними за речи – дете, кћи и син. У протоколима умрлих (1768–1778), у периоду када свештеници уписују податак о узрасту преминулог, одредница *отрок/отроковица* је убележена поред две особе – имале су десет година. У књигама умрлих које су вођене током последње две деценије XVIII столећа и када је у њима бележена старост преминулих, свештеници су, ову ознаку, забележили поред упокојених парохијана, старих три дана и десет година. У најстаријој сачуваној књизи умрлих Великобечкеречке парохије, током прве године њеног вођења – од 6. марта, и првог записа у њој, до 10. новембра 1746, ознака *отрок/отроковица* је била једина одредница којом су свештеници сигнарили да је реч о преминулом дечијег узраста. Након тог периода, у протоколу почиње да се бележи одредница *младенец/младеница*, која се и усталила. Ознака *отрок/отроковица* уписивана је, од тада, поред имена преминулих знатно ређе. Одредница *девица* је у сачуваним књигама умрлих потоњег периода, у којима је уписиван податак о старости, убележена поред личног имена три преминуле особе. Биле су узраста четрнаест, дванаест и пет година. У матрикулама које су вођене од 1768. до 1778, од укупно четири особе поред чијег личног имена је убележена ова одредница, податак о обављеној исповести уписан је уз лична имена две, тако да је у овим случајевима могла да буде реч о одраслим, али неудатим женама. На то указује и податак да је уз њихова имена била уписана и одредница *дшти*, односно да су дотичне идентификоване као нечије кћери. Ознака *јунош*, као допунски указатељ о старосној доби, није уписивана у сачуваним протоколима умрлих у којима је бележен податак о старости преминулих. У књигама (1768–1778), од укупно 28 упокојених, поред чијег имена је уписана ова ознака, поред њих осам је убележен податак о обављеној исповести, па се може претпоставити да је овде била реч о преминулим мушким особама старијим од петнаест година, али неочењеним.

33 Због неуписаних личних имена, за четворо преминулих *младенаца*, није било могуће да се утврди ког су пола били. Због тога су искључени из анализе.

је 22 или 57,89%, док су упокојени женског пола чинили 42,1%, односно уписано је њих 16.³⁴

Остало становништво које се може сматрати репрезентом одрасле популације, и којих је било 384, чинило је 36,33% преминулих (види Графикон 2). У овој старосној групи, такође је било више мушкараца. Умрло их је 221 (57,7%), у односу на број умрлих жена, којих је било 162 (42,3%).³⁵

Графикон 2: Старосна структура умрлог становништва према убележеним одредницама о старосној доби преминулих (1768–1778)

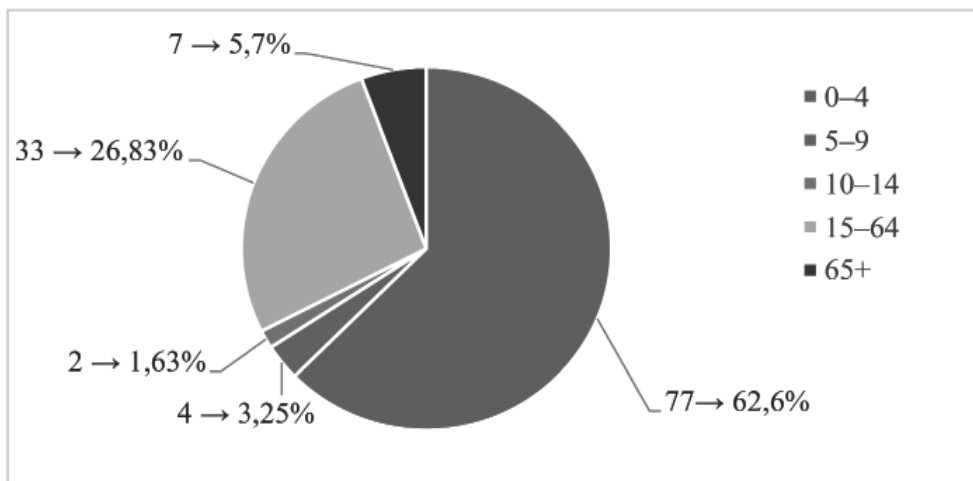
На основу података о старости преминулих, који су у матрикули бележени од 26. јуна 1777. до 30. децембра 1778. године, израчунато је да су деца до пет година старости чинила 62,6% свих умрлих. Удео преминулих до навршене десете године живота је био 3,25%, а оних старости између

34 Умрлом становништву дечијег узраста припадала је и девојчица, поред чијег имена свештеник није уписао нити једну од описних одредница која би указивала на узраст, али јесте податак о доживљеној доби. Преминула је била стара две године. Међу упокојенима дечијег узраста, у једном случају је била реч о ванбрачно рођеном *младенцу*, што је у односу на укупни број преминулих у овој групи чинило 0,17%. Дете је умрло 6. јуна 1773. године. У запису о његовој смрти, свештеник Максим Панић је забележио: Марија *младеница* „Беззаконо рођена М[а]тере дѣвице Іве Ћурчіе”.

35 Пол није могао да се утврди за једног преминулог због неуписаног личног имена, те је овај пример у анализи изостављен.

навршене десете и петнаесте године 1,63%.³⁶ Одрасло становништво је чинило 32,52% умрле популације (види Графикон 3).³⁷

Графикон 3: Старосна структура умрлог становништва према убележеним годинама старости од 26. јуна 1777. до 30. децембра 1778. године

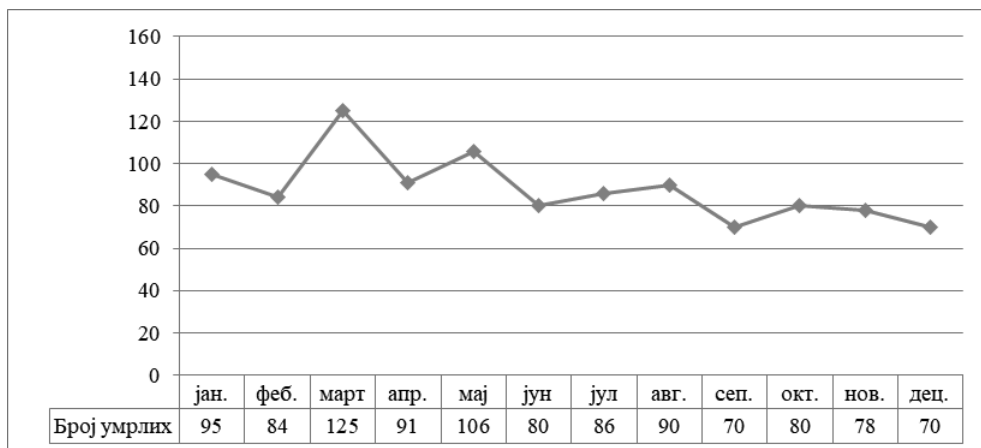

Смртност становништва била је израженија током пролећних и зимских месеци, док је морталитет био нешто нижи крајем лета и у јесен. Број умрлих по месецима приказан је у Графикону 4.

36 До сада, једини рад у српској историографији у којем је посебна пажња посвећена морталитету деце у српским насељима на простору Карловачке митрополије, у периоду XVIII столећа, јесте рад Војина Дабића *Морталитет и старосна структура српског становништва у Хабзбуршкој монархији у XVIII веку: пример православних парохија Вуковар, Итебеј и Дероње*. Велика смртност деце и млађе популације једно је од обележја демографских трендова у XVIII веку. Сматра се да је у Европи у периоду 1620–1760. практично половина рођених умирала пре навршене двадесете године. P. Chaunu, *Civilizacija klasične Evrope*, Beograd, 1977, 534. Могле су да постоје разлике у величини дечијег морталитета – регионалне, и оне везане за одређене периоде наведеног хронолошког оквира. Видети пример Француске: P. Chaunu, *nav. delo*, 184–185.

37 Анализом није обухваћено четрнаесторо преминулих, будући да су свештеници пропустили да убележе податак о њиховој старости. На основу осталих одредница уписаних уз њихова лична имена, сазнаје се да је међу њима било једанаест *младенаца* и три упокојене житељке, поред чијих је имена убележена ознака *супруга*.

Графикон 4: Број умрлих по месецима (1768–1778) према грегоријанском календару³⁸

Формулар према којем је требало да се води евиденција о умрлима од 1768. до 1778. године садржао је и рубрику „каковоју смертїю умерль”. Судећи на основу угледног записа датог на насловној страни књиге умрлих (1768–1771), требало је да у наведеној рубрици свештеници уписују податак о обављеним потребним верским обредима – всѣми с[ветими] таинами предуготовленъ умерль.³⁹ У матрикулама православних парохија Неузина и Елемир, вођеним такође од јануара 1768, када је реч о подацима које је требало уписивати у овој рубрици, угледни записи садрже детаљније појашњење. Њихов текст је нумерисан и следећег је садржаја:

1. всѣми с[ветими] таинами предуготовленъ умероу
2. напрасно умероу
3. наполю [гдѣ]годъ мертавь ѡбретенъ или
4. удавио се у води или каквимъ годъ случаемъ лишился живота да се у ѡву рублїку запише⁴⁰

38 Због разлике у рачунању времена између јулијанског и грегоријанског календара, два случаја смрти су изостављена из графичког приказа.

39 ИАЗ, ЗФЦМК, Православна парохија Велики Бечкерек, Храм Успења Пресвете Богородице, МК умрлих (1768–1771), књ. бр. 1.

40 ИАЗ, ЗФЦМК, Православна парохија Елемир, МК умрлих (1768–1775), књ. бр. 1; Православна парохија Неузина, МК умрлих (1768–1778), књ. бр. 1. У тексту угледног записа у матичној књизи умрлих Неузинске парохије, на почетку и на крају реченице под нумерацијом 2, уписан је везник „или”, а изостављен је текст завршног дела реченице под нумерацијом 4 (да се у ову рублику запише).

Према наведеним упутствима, у књигама је требало уписивати све преминуле парохијане, без обзира на то да ли су умрли природном смрћу – када је било могуће да се лице на смрти исповеди и причести – или пак насилном или изненадном смрћу или на неки други начин, односно у случајевима када верски обреди нису могли да се обаве. Следствено наведеном, и евиденција о умрлима је требало да буде савесније вођена.

Када је реч о случајевима насилне смрти, таквих је примера у књигама умрлих храма Успења Пресвете Богородице у Великом Бечкерек у почетка 1768. до краја 1778. године забележено 23, што је у односу на укупни број евидентираних умрлих чинило 2,18%. Годишње је насилним путем умирао по 2,1 парохијан. Међу њима је било највише утопљеника. Током једанаест година утопило се дванаест лица, или више од половине (52,17%) свих случајева насилне смрти. У односу на укупни број умрлих у анализираном периоду, удео утопљеника је износио 1,13%, тј. на хиљаду умрлих долазило је њих 11,35 (види Табелу 2). Године 1774. било је највише случајева утапања. У периоду од месеца марта до месеца децембра удавила су се четири лица, односно трећина утопљеника. Те године су међу утопљеницима два лица била дечијег узраста, а у два случаја је реч о одраслим парохијанима. Поред њихових личних имена свештеници су записивали: „в водѣ удавила се“, „в водѣ утоплѣн“, „удавила се в водѣ“, „водомъ утоплѣн“. ⁴¹ Сличним лексичким исказима означавана је смрт и осталих утопљеника. ⁴² Остали случајеви умирања насилним путем творили су мозаик људских судбина житеља парохије и, у исто време, чинили део животне свакодневице њених становника. Тако се према подацима из протокола сазнаје да су се током анализираног периода, на пример, десила два убиства, два житеља су изгубила животе падом „С кола“, Софија, дете Јована Сабова, умрла је „ѿ угризенія Смина“, Јефтимије Ђуке Секулића је „убиен ѿ вола“, Петар Јована Туринца страдао је од удара грома, док су супружници – Стојан Милинов и његова жена Сара – „ѿ яаме угушени умерли“. ⁴³ Регистрован је и један случај чедоморства. Под датумом 11. јануар 1775. године свештеник Тимотеј Поповић је, евидентирајући у књизи умрлих смрт Марије, *младенице* Саве

41 ИАЗ, ЗФЦМК, Православна парохија Велики Бечкерек, Храм Успења Пресвете Богородице, МК умрлих (1772–1778), књ. бр. 2.

42 Чести су били случајеви сахрањивања утопљеника поред река, на отвореном простору, а не на гробљу. Такву праксу настојале су да промене државне, али и црквене власти, те је у том смислу битна одредба 42. члана Деклараторног рескрипта из 1779. године. М. Тимотијевић, *Рађање модерне приватности. Приватни живот Срба у Хабзбуршкој монархији од краја 17. до почетка 19. века*, Београд, 2006, 262; *Српске привилегије*, 142.

43 ИАЗ, ЗФЦМК, Православна парохија Велики Бечкерек, Храм Успења Пресвете Богородице, МК умрлих (1768–1771), књ. бр. 1; МК умрлих (1772–1778), књ. бр. 2.

Босића, уписао да је девојчица „ѿ матере удавлѣна“. Дете је крштено 17. октобра претходне 1774. године.⁴⁴

У протоколима умрлих (1768–1778) забележени су подаци и о историји на смрт осуђених лица (види Табелу 2). Пре извршења смртне казне, осуђенике је требало да исповеди и причести свештеник њихове вероисповести.⁴⁵ Потребне верске обреде у случају ових лица обавили су великобечкеречки свештеници Теодор Цветковић, Максим Панић и Јован Којић, као и Александар, јереј парохије Јанкаид. Како се сазнаје, један осуђеник је имао боравиште у Великом Бечкереку, где је био ћурчијски калфа, за двојицу је забележено да су из Ердеља, док су тројица били житељи оближњег насеља Итебеја – њихова имена уписана су у истом пољу формулара и под истим датумом. Над њима је извршена и иста казна. Били су „Чрезъ Царскаго Суда ѿсуждени ужетом Навешали уморени“. Када је реч о осталим извршеним казнама, двојица кажњеника су удављени, а за једног је само записано да је „щранкомъ умерль“.⁴⁶ Да ли су ова лица била и једини осуђеници православне вероисповести над којима је пресуђена смртна казна извршена у Великом Бечкереку, у недостатку других извора, може се само претпоставити.⁴⁷ Изрицање смртне казне – *jus gladii* – било је регално право. При Земаљској администрацији у Темишвару, која је у име владара вршила управну власт у Темишварском Банату, постојао је државни (Земаљски) суд. Када је 1768. године боравио у Темишварском Банату, цар Јозеф II је, у извештају о овом путовању, изнео утиске и о раду Земаљског суда, његовом саставу, тешкоћама које постоје у његовом раду, казненој политици, те је изнео мишљење о томе на који начин би могле да се побољшају ове области.⁴⁸

44 ИАЗ, ЗФЦМК, Православна парохија Велики Бечкерек, Храм Успења Пресвете Богородице, МК умрлих (1772–1778), књ. бр. 2; МК крштених (1772–1778), књ. бр. 2.

45 У пракси, међутим, наведено правило није се увек поштовало. Случајеви када су римокатолички свештеници исповедали и причешћивали и осуђенике на смрт православне вере доводили су до спорова и сукоба са свештеницима Српске православне цркве. Да би спречили да се на тај начин православни верници преводе у римокатоличку веру, представници српске цркве и народа у Хабзбуршкој монархији настојали су да добију заштиту државних власти, тј. владара. Ово питање било је регулисано чланом 56 Деклараторног рескрипта. М. Тимотијевић, *нав. дело*, 32–34; М. Грбић, *Карловачко владичанство*, друга књига, Топуско, 1990, 38, 41; *Српске привилегије*, 146.

46 ИАЗ, ЗФЦМК, Православна парохија Велики Бечкерек, Храм Успења Пресвете Богородице, МК умрлих (1772–1778), књ. бр. 2.

47 Из протокола се још сазнаје да су тројица кажњеника погубљени 1775, и тројица следеће 1776. године.

48 Ј. Ј. Ерлер, *нав. дело*, 67; *Josif II o svom putovanju u Banat 1768*, prir. A. Hegediš, Istraživanja 11 (1986), 231, 243.

Табела 2: Број утопљеника, број кажњеника и број осталих смртних случајева изазваних насилним путем по годинама (1768–1778)

	1768.	1769.	1770.	1771.	1772.	1773.	1774.	1775.	1776.	1777.	1778.	Укупно	На 1.000 умрлих
Утопљеници		1	1	1	2		4		1		2	12	11,35
Кажњеници								3	3			6	5,68
Остали примери насилне смрти			1	1	2	1		5			1	11	10,41

У случајевима када није било речи о насилној смрти, свештеници су у рубрици „каковою смертїю умерль” уписивали најчешће само – *ωбичною смертїю умерль*, и то пре свега када се радило о упокојенима дечијег узраста, односно белешку о обављеним верским обредима када су преминули припадали групи одраслог становништва. И поред тога, подаци бележени у овој рубрици омогућавају да се понешто сазна и о здравственим приликама у Великом Бечкереку и морбидитету његовог становништва. Као описна одређења „узрока” смрти могу се издвојити следећи наводи: дуга болест, кратка болест, тиха болест, блага смрт, велика болест, нагла болест, напрасна смрт.⁴⁹ Нешто више се о болестима од којих је умирало становништво сазнаје у случајевима када пароси бележе симптоме неког обољења: од отока, од рана, од приштева, од загуша, од врућине, од огневичне болести, у фантазији. О обољевању парохијана свакако су важнија сведочанства која садрже експлицитне називе болести. Таквих је записа знатно мање, па су подаци о неким обољењима забележени у протоколима само једном или два пута – што не говори о учесталости наведеног обољења у морбидитету становништва, али сведочи о томе да су га свештеници препознавали и издвајали. Као болести од којих је умирало становништво православне парохије Велики Бечкерек наводе се: богиње, шклопци, срдобоља, јектика, капља, пољаци, пољачина, подагра, стања изазвана порођајним и постпо-

49 У једном случају, на пример, свештеник Јован Којић, бележећи смрт Недељка, *отрока* Георгија Сервијанца, 15. априла 1777. године, у овој рубрици је забележио: „Мало По-болѣль и умерль.”

рођајним компликацијама, смрт деце која су рођена пре или после оптималног термина – Безвременог рођења.⁵⁰

Међу наведеним обољењима, може се запазити да су нека свештеници уписивали углавном приликом евидентирања смрти парохијана дечијег узраста, као што су богиње и шклопци. Од укупно 602 преминула поред чијег личног имена је уписана одредница *младенец/младеница*, уз њих 77 (12,79%) наводе се богиње, од тога у случају једног преминулог уписано је „ѿ богиња велики“.⁵¹ Од шклопаца су преминула 42 (6,98%) *младенца*.⁵²

50 ИАЗ, ЗФЦМК, Православна парохија Велики Бечкерек, Храм Успења Пресвете Богородице, МК умрлих (1768–1771), књ. бр. 1; МК умрлих (1772–1778), књ. бр. 2. Лексика садржана у протоколима умрлих, било да је реч о случајевима када се описују симптоми или када се именује неко обољење, може да употпуни наша сазнања о медицинској терминологији ондашњег времена.

51 За једно дете које је умрло од богиња, забележен је и податак о обављеним верским обредима.

52 Утисак је да се богиње и шклопци уписују као болести од којих је претежно умирало дечије становништво и у протоколима умрлих, из истог периода, који су вођени у већ помињаним парохијама, Елемиру, Неузини, Итебеју и Меленцима. Када је реч о богињама (вариола), у литератури се, пре свега, указује да је то обољење са веома високим смртним исходом, наглашава се његова контагиозност и епидемијски карактер. Пажња је такође усмерена на почетке вакцинације (крај XVIII и почетак XIX века) као начина да се ова болест спречи. У XVIII веку дејство богиња по здравље становника још увек је разорно. Класична вариола (*Variola maior* – велике богиње) била је давно позната у Кини и Индији. Први опис епидемије вариоле на европском континенту датира из VI века. У свом првом налету погађала је све старосне групе, да би током времена, због стицања имунитета оних који су је преболели, у доцнијим епидемијама вариола постала болест дечије популације, која још није стекла имунитет. Д. Ј. Поповић, *Срби у Војводини*, друга књига, Нови Сад, 1990, 258, 449; В. Стајић, *Здравствене прилике у Војводини у 18. и 19. столећу*, Гласник Историјског друштва у Новом Саду IX/2 (1936), 136–138; Р. Chaunu, *nav. delo*, 190. Ј. Fališevac, *Variola*, *Medicinska enciklopedija*, deseti tom, gl. red. А. Šercer, Zagreb, 1965, 261. Видети и одредницу *Variola*, у: Р. В. Катић, *Терминолошки речник српске средњовековне медицине*, Београд, 1987, 34–35.

Шклопци: тетанус, зли грч, склопац – веома опасна инфективна болест, чији је изазивач тетанусни бацил. Посебан облик тетанусног обољења је *тетанус новорођенчади*. Појава ове болести је у уској вези са хигијенским условима у којима се рађа дете. Настаје услед инфекције пупчане ране, обично 4–5 дана после рођења. Тетанусне клице допиру до ране најчешће инфицираним завојем, употребом прљавог зараженог конца којим се подвезује пупак, зараженим маказима или ножем којим се одсеца пупак. Болест се испољава грчењем скоро целокупне мускулатуре које прати веома висока телесна температура. Смрт настаје најчешће после 1–2 дана. Оздрављење је ретко. Заштита од тетанусног обољења данас се спроводи вакцинацијом. К. Todorović, *Tetanus*, *Medicinska enciklopedija*, deveti tom, gl. red. А. Šercer, Zagreb, 1964, 482, 486–487, 489. У протоколима умрлих Великобечкеречке парохије (1768–1778), када се у њима бележи податак о старости преминулих, од укупно осам упокојених за које је убележено да су умрли од шклопаца, њих шесторо је преминуло током прве две седмице живота. За остале је, као старосна одредница, уписана ознака *младенац*.

У посебним табеларним приказима биће наведени подаци који су уписивани у рубрици „каковою смертїю умерль”, према одредницама о узрасној доби које су бележене уз лична имена упокојених.

Табела 3: Убележени подаци у рубрици „каковою смертїю умерль” у групи *младенец/младеница*

<i>младенец/младеница</i>		
каковою смертїю умерль	број записа	удео у укупном броју у својој старосној групи (%)
обична смрт	326 ⁵³	54,15
од богиња	76	12,79
од великих богиња	1	
од шклопаца	42	6,98
блага смрт	29 ⁵⁴	4,82
од дуге болести	20	3,32
од пољака ⁵⁵	16	2,66

- 53 У два случаја уписана је и белешка о обављеним верским обредима. *Обична смрт* је убележена у овој рубрици и у случају преминулог детета, старости две године, уз чије лично име није уписана нити једна описна одредница о старосној доби.
- 54 „Благою смертїю умерль”: ово одређење, 1769. године, уписано је поред 22 упокојена *младенца*, што је чинило 40,47% укупног броја преминулих у овој групи. Исто одређење уписано је још и следеће године, и тада је записано у седам случајева.
- 55 Пољак: према Милану Јовановићу Батуту, исто што и Руса – *Eczema bullosum, impetigo*. М. Јовановић Батут, *Грађа за медицинску терминологију*, Летопис Матице српске 149/1 (1887), 41, 54–55. Реч је о заразном обољењу, изазваном бактеријском (обично стафилококном) инфекцијом коже. До појаве антибиотика, ова болест је често водила до смртог исхода код оболелих дечијег узраста, и то пре свега код новорођенчади и млађе одојчади – *Impetigo neonatorum bullosa* (pemphigoid). Болест се преноси нечистим рукама, недовољно стерилним пеленама и другим рубљем, као и капљичном инфекцијом из горњих дисајних путева. G. Fanconi, A. Wallgren, *Udžbenik pedijatrije*, Beograd-Zagreb, 1965, 265; N. Skrivanelli, B. Puretić, Š. Puretić, *Dermatitis exfoliativa neonatorum (infantum) Ritter*, Medicinska enciklopedija, treći tom, gl. red. A. Šercer, Zagreb, 1959, 72. Према подацима из књига умрлих Великочечкеречке православне парохије, од ове болести су умиralи житељи уз чије лично име су уписане одреднице *младенец/младеница* (16) и *отрок/отроковица* (2). За њих четворо је убележен и податак о старости. Једно дете је поживело три дана, два детета су умрла са навршеном

од пољачине ⁵⁶	1	0,17
безвремено рождени	11 ⁵⁷	1,83
напрасна смрт	10	1,66
„младенеческою болѣзнію”	7	1,16
од пришта ⁵⁸	4	0,66
од отока	3	0,5
утопленици	3	0,5
од рана	2	0,33
„у вантазиі 7 днеи” ⁵⁹	1	0,33
„чрезъ фантазіе умерль”	1	
само ознака о обављеним верским обредима	2	0,33
од жестоког отока	1	0,17
од Подполитног отока	1	0,17
од загуша	1	0,17
напрасно од загуша	1	0,17
кратка болест	1	0,17
„С кола Спалъ”	1	0,17

првом годином живота, док је једно дете било старо две и по године. Исто обољење је забележено, у једном случају, и у књизи умрлих Итебејске православне парохије. Упокојени је такође био дечијег узраста (*младеница*).

- 56 Пољачина: скорбут, авитаминоза Ц. Болест се јавља као последица једноличне и недовољне исхране, нарочито у време „гладних година”. С. Јовин, *Историја медицине и здравствене културе на тлу данашње Војводине 1718–1849*, други том, први део, Нови Сад, 1998, 104.
- 57 Од укупно једанаесторо новорођенчади чија је смрт била последица рођења изван оптималног термина, њих осморо је било из близаначких порођаја.
- 58 Пришт: *pustula* (мехурић на кожи, плик), *tumor* (оток), *furunculus* (чир). М. Јовановић Батут, *Грађа за медицинску терминологију*, 47.
- 59 „У вантазиі”/„чрезъ фантазіе умерль”: у бунилу.

„в незапноу смертїю”	1	0,17
„ѿ угризенія Смина умерла”	1	0,17
„ѿ матере удавлена”	1	0,17
нагла болест	1	0,17
утробна болест	1	0,17
велика болест ⁶⁰	1	0,17
од срдобоље ⁶¹	1	0,17
без икаквог одређења	34	5,65
укупно	602	100

Табела 4: Убележени подаци у рубрици „каковоу смертїю умерль” у групи *отрок/отроковица*

<i>отрок/отроковица</i>		
каковоу смертїю умерль	број записа	удео у укупном броју у својој старосној групи (%)
обична смрт	12	31,58
само ознака о обављеним верским обредима	5	13,16
напрасна смрт	4	10,53
од дуге болести	4 ⁶²	10,53
од богиња	3	7,89
од пољака	2	5,26

60 Велика болест: епилепсија или фрас код мале деце. Р. В. Катић, *Терминолошки речник*, 35.

61 Срдобоља: дизентерија. Овим именом је све до краја XIX века називан сваки цревни поремећај праћен дијарејом. Када је реч о заразним цревним болестима, оне су током XVIII столећа често имале епидемијски карактер. С. Јовин, *нав. дело*, 97–98.

62 У два случаја је уписана и ознака о обављеним верским обредима.

од срдоболе	2	5,26
од загуша	1 ⁶³	2,63
од огневичне болести ⁶⁴	1	2,63
блага смрт	1	2,63
утопљеници	1	2,63
„Мало Поболѣль и умерлъ”	1	2,63
без икаквог одређења	1	2,63
укупно	38	100

Табела 5: Убележени подаци у рубрици „каковою смертію умерлъ” у групи *девица*

<i>девица</i>		
каковою смертію умерлъ	број записа	удео у укупном броју у својој старосној групи (%)
од ектике ⁶⁵	1	25
од богиња	1	25
обична смрт	1 ⁶⁶	25
само ознака о обављеним верским обредима	1	25
укупно	4	100

63 Поред наведеног, записано је и да су обављени потребни верски обреди.

64 Запис „ѿ огневичнія болѣзни умерла”: огњице – различита фебрилна стања, видети: Р. В. Катић, *Терминолошки речник*, 95–99, 48.

65 Ектика: сушица, туберкулоза. У средњем веку, ова болест је била позната у облику скрофула (туберкулоза жлезда), а затим се шири и јавља и у другим облицима. У XVII веку све више напада дисајне органе. Од XVIII и нарочито током читавог XIX столећа на туберкулозу плућа ће се сводити скоро читав морбидитет. Р. Chauni, *nav. delo*, 192. Опис симптома болести који је можда указивао на неко обољење органа за дисање садржан је и у књизи умрлих Итебејске парохије овог времена. У њој је, у једном запису наведено да је Агатија, *младеница* Симеона Стан(кова), „ѿ кашља горка умерла”.

66 У овом случају, уписан је и податак о обављеним верским обредима.

Табела 6: Убележени подаци у рубрици „каковоу смертїю умерль” у групи *јунош*

<i>јунош</i>		
каковоу смертїю умерль	број записа	удео у укупном броју у својој старосној групи (%)
обична смрт	7 ⁶⁷	25
од дуге болести	5 ⁶⁸	17,86
само ознака о обављеним верским обредима	5	17,86
напрасна смрт	4	14,28
од богиња	1 ⁶⁹	3,57
од подагре ⁷⁰	1	3,57
од шклопаца	1	3,57
од загуша	1	3,57
утопљеник	1	3,57
„убиен из пушке”	1	3,57
„землђю удавлѣнъ умерль”	1	3,57
укупно	28	100

67 Када је реч о једном упокојеном, поред навода *обична смрт*, забележен је и податак о обављеним верским обредима.

68 Осим навода *дуга болест*, у случају једног упокојеног, означено је и да су обављени потребни верски обреди, док је код једног, уписано још „Сранами” и две речи које нисмо били у могућности да протумачимо.

69 Поред богиња, уписан је и податак о обављеним верским обредима.

70 Подагра: костобоља у ногама.

Табела 7: Убележени подаци у рубрици „каковою смертію умерль” у групи одрасло становништво

Одрасло становништво		
каковою смертію умерль	број записа	удео у укупном броју у својој старосној групи (%)
само податак о обављеним верским обредима	129	33,59
обична смрт	99 ⁷¹	25,78
од дуге болести	47 ⁷²	12,24
напрасна смрт	40	10,42
утопљеници	7	1,82
кажњеници	6	1,56
смрт на порођају	5 ⁷³	1,3
од богиња	4	1,04
блага смрт	4	1,04
од шклопаца	3	0,78
напрасно, од отока	2	0,78
од отока	1	
кратка болест	2 ⁷⁴	0,52
„у вантази 8 днеи”	1	0,52
„у фантазији умерла”	1	
од приштева	1 ⁷⁵	0,52
од приштева, напрасно	1	

71 У случају шеснаесторо преминулих, уписано је и да су обављени верски обреди.

72 Поред њих 35, свештеници су записали и податак о обављеним верским обредима.

73 У случају једне преминуле, уписан је и податак о обављеним верским обредима, а код једне, надлежни свештеник је записао: „обичною смертію... и рожденія ѿ штроча умерла”.

74 У једном случају је убележен и податак о обављеним верским обредима.

75 Уписан је и податак о обављеним верским обредима.

од огневичне болести	1	0,52
од врућичине ⁷⁶	1	
„ω яме угушени умерли”	2	0,52
од капле ⁷⁷	1	0,26
од пољачине	1	0,26
од срдоболе	1	0,26
од ектике	1	0,26
тиха болест	1	0,26
напрасно, на путу	1	0,26
„в незапноу смертјю”	1	0,26
„случаино умерлъ”	1	0,26
„убиен ѿ вола”	1	0,26
„Скола Пао, и напрасно умерлъ”	1	0,26
„убиен ѿ пушке”	1	0,26
„ѿ грома убиень”	1	0,26
непричешћен и неисповеђен	1	0,26
без икакве ознаке	14	3,66
укупно	384	100

У књигама умрлих, при евидентирању смрти парохијана, свештеници су посебно обележавали бећаре – људе без породице и често без места сталног боравишта, будући да је у обавези парохије у којој би ова лица преминула било да омогући и сноси трошкове њихове сахране на месном (парохијал-

76 Врућичина: свака тешка болест са веома високом телесном температуром (јаком ватром) и бунцањем. М. Јовановић Батут, *Грађа за медицинску терминологију*, Летопис Матице српске 147/3 (1886), 38.

77 Капља: нагло затајење функција, пре свега оних органа, који су за живот најважнији – мозак, срце и плућа. S. Dogan, M. Knežević, *Apopleksija mozga*, Medicinska enciklopedija, prvi tom, gl. red. A. Šerčer, Zagreb, 1959, 501. Видети и одредницу *Аноплежја*, у: Р. В. Катић, *Терминолошки речник*, 22. На ова стања можда указују и описи симптома болести који се налазе у књизи умрлих Неузинске парохије: „ωнемїω на ωсамъ дана” и „ωнемїо на 4 дни”.

ном) гробљу.⁷⁸ У периоду од 1768. до 1778. године у протоколима умрлих храма Успења Пресвете Богородице убележена је смрт једанаест бећара, што је чинило 1,04% свих евидентираних смртних случајева, односно на хиљаду умрлих је долазио 10,41 бећар. На основу других обавештења која су бележена у протоколима поред ознаке *бећар*, може се још нешто сазнати о овој категорији парохијана. На пример, за тројицу бећара преминулих 1778. године забележене су године старости – имали су 35, 48 и 55 година,⁷⁹ а за једног од њих, Петра бећара, који је умро 22. маја, уписано је да је из Карловаца и да се утопио. Симеон бећар из Ердеља био је један од осуђеника који су погубљени у Великом Бечкереку, а за Георгија бећара свештеник Теодор Кадић је забележио да је радио као слуга код мештанина Петра Стојшића.⁸⁰

* * *

На основу анализе матичних књига умрлих, које су вођене у канцеларији храма Успења Пресвете Богородице православне парохије Велики Бечкерек (1768–1778), може се закључити да су постојале одређене мањкавости, које су се тичале ажурног бележења података о смрти житеља парохије, као и то да је, у поређењу са протоколом умрлих вођеним у претходном периоду, евиденција постала савеснија. Ипак, уочен недостатак представља ограничење, када је реч о квантификацији података садржаних у књигама умрлих као методолошког приступа који је у овом истраживању примењен, на начин да добијени резултати не могу да представљају егзактне показатеље величине анализираних проблема који се тичу смртности, већ је вредност добијених бројчаних параметара индикативна. И поред тога, ови подаци значајно употпуњују наша сазнања о морталитету локалне популације, али говоре и о смртности житеља у српским, односно у насељима у којима је живело православно становништво у Хабзбуршкој монархији у XVIII веку, будући да су, када је реч о анализираном периоду, матичне књиге често једини извор обавештења о овом проблему. Коришћене матрикуле су вредна

78 М. Тимотијевић, *нав. дело*, 171–172, 270.

79 Уколико се податак о броју умрлих бећара посматра у односу према укупном умрлом одраслом мушком становништву, добија се да је на стотину умрлих одраслих мушкараца долазило 4,98 бећара.

80 ИАЗ, ЗФЦМК, Православна парохија Велики Бечкерек, Храм Успења Пресвете Богородице, МК умрлих (1768–1771), књ. бр. 1 и МК умрлих (1772–1778), књ. бр. 2. У обавези парохија било је да обезбеде погреб о свом трошку, односно бесплатно, и својим сиромашним члановима, и то на месном гробљу, а „не поред јавних путова“, како је регулисано чланом 42 Деклараторног рескрипта. Свештеницима који би због нечијег сиромаштва одбијали да обаве погреб запређено је губитком парохије. *Српске привилегије*, 141–142.

грађа за истраживање здравствених прилика, морбидитета, медицинске терминологије, али и доживљаја оновременог човека о обољевању и смрти. Оне могу добро да илуструју како су се формирале норме које су се тицале редовног и правилног вођења матичних књига у парохијама Карловачке митрополије у XVIII столећу, те сведоче о начину на који су централне државне власти користиле парохијалне протоколе као извор статистичких података о становништву.

РЕФЕРЕНЦЕ / REFERENCES

Необјављени извори / Unpublished sources

1. Историјски архив Зрењанин (ИАЗ) [Istorijski arhiv Zrenjanin (IAZ)]
 - Фонд 519, Збирни фонд црквених матичних књига (ЗФИЦМК) [Fond 519, Zbirni fond crkvenih matičnih knjiga (ZFCMK)]
2. Архив Српске академије наука и уметности у Сремским Карловцима, Митрополијско-патријаршијски архив (АСАНУК, МПА) [Arhiv Srpske akademije nauka i umetnosti u Sremskim Karlovcima, Mitropoljsko-patrijaršijski arhiv (ASANUK, MPA)]
 - Фонд А [Fond A]
 - Фонд Б [Fond B]
3. Архив Војводине у Новом Саду (АВ) [Arhiv Vojvodine u Novom Sadu (AV)]
 - Фонд 11, Торонталска жупанија [Fond 11, Torontalska županija]

Објављени извори / Published sources

1. *Радња Архијерејског Синода 1776*, прир. А. Г., Српски Сион XIV (1904), 599–603. [Radnja Arhijerejskog Sinoda 1776, prir. A. G., Srpski Sion XIV (1904), 599–603].
2. *Привилегија Марије Терезије којом уздиже општину Велики Бечкерек на степен тржишта из 1769. године*, Архивска грађа Градске државне архиве у Зрењанину, ур. П. Зубковић 1 (1953), 9–16. [Privilegija Marije Terezije kojom uzdiže opštinu Veliki Bečkerek na stepen tržišta iz 1769. godine, Arhivska građa Gradske državne arhive u Zrenjaninu, ur. P. Zubković 1 (1953), 9–16].
3. Ј. Ј. Ерлер, *Банат*, прир. М. Митровић, Панчево, 2004. [J. J. Erler, *Banat*, prir. M. Mitrović, Pančevo, 2004].
4. *Стари српски записи и натписи из Војводине*, прва књига, прир. П. Момировић, Нови Сад, 1994. [Stari srpski zapisi i natpisi iz Vojvodine, prva knjiga, prir. P. Momirović, Novi Sad, 1994].
5. *Грађа за историју насеља у Војводини од 1695. до 1796*, прир. Д. Ј. Поповић, Ж. Сечански, Нови Сад, 1936. [Građa za istoriju naselja u Vojvodini od 1695. do 1796, prir. D. J. Popović, Ž. Sečanski, Novi Sad, 1936].

6. *Српске привилегије од 1690. до 1792*, прир. Ј. Радонић, М. Костић, Београд, 1954. [*Srpske privilegije od 1690. do 1792*, прир. Ј. Radonić, М. Kostić, Beograd, 1954].
7. *Темшварска епархија од њена постанка до 1758. године*, прир. Д. Руварац, Сремски Карловци, 1914–1929. [*Temišvarska eparhija od njena postanka do 1758. godine*, прир. D. Ruvarac, Sremski Karlovci, 1914–1929].
8. *Josif II o svom putovanju u Banat 1768*, прир. А. Hegediš, *Istraživanja* 11 (1986), 202–251.

Литература / Literature

1. М. Грбић, *Карловачко владичанство*, друга књига, Топуско, 1990. [М. Grbić, *Karlovačko vladicanstvo*, druga knjiga, Topusko, 1990].
2. В. С. Дабић, *Морталитет и старосна структура српског становништва у Хабзбуршкој монархији у XVIII веку: пример православних парохија Вуковар, Итебеј и Дероње*, Српске студије 5 (2014), 13–33. [V. S. Dabić, *Mortalitet i starosna struktura srpskog stanovništva u Habzburškoj monarhiji u XVIII veku: primer pravoslavni parohija Vukovar, Itebej i Deronje*, Srpske studije 5 (2014), 13–33].
3. Isti, *The Habsburg-Ottoman War of 1716–1718 and Demographic Changes in War-Afflicted Territories*, *The Peace of Passarowitz, 1718*, ed. Ch. Ingrao, N. Samardžić, J. Pešalj, Purdue University Press, 2011, 191–208.
4. S. Dogan, М. Knežević, *Apopleksija mozga*, *Medicinska enciklopedija*, први том, gl. red. A. Šerčer, Zagreb, 1959, 511–519.
5. М. Јовановић Батут, *Грађа за медицинску терминологију*, *Летопис Матице српске* 147/3 (1886), 33–78. [М. Jovanović Batut, *Građa za medicinsku terminologiju*, *Letopis Matice srpske* 147/3 (1886), 33–78].
6. Исти, *Грађа за медицинску терминологију*, *Летопис Матице српске* 149/1 (1887), 33–94. [Isti, *Građa za medicinsku terminologiju*, *Letopis Matice srpske* 149/1 (1887), 33–94].
7. С. Јовин, *Историја медицине и здравствене културе на тлу данашње Војводине 1718–1849*, други том, први део, Нови Сад, 1998. [S. Jovin, *Istorija medicine i zdravstvene kulture na tlu današnje Vojvodine 1718–1849*, други том, први део, Novi Sad, 1998].
8. Р. В. Катић, *Терминолошки речник српске средњовековне медицине*, Београд, 1987. [R. V. Katić, *Terminološki rečnik srpske srednjovekovne medicine*, Beograd, 1987].
9. М. Краљ, *Демографија Земунске православне парохије од 1783. до 1795. године*, Српске студије 6 (2015), 125–144. [М. Kralj, *Demografija Zemunske pravoslavne parohije od 1783. do 1795. godine*, Srpske studije 6 (2015), 125–144].
10. Н. Милаш, *Православно црквено право*, Београд, 1926. [N. Milaš, *Pravoslavno crkveno pravo*, Beograd, 1926].

11. Л. Мирковић, *Православна литургија или наука о богослужењу Православне источне цркве*, трећа књига, Београд, 1967. [L. Mirković, *Pravoslavna liturgika ili nauka o bogosluženju Pravoslavne istočne crkve*, трећа књига, Београд, 1967].
12. С. Печињацки, *Панчевачки дистрикт 1717–1773*, Нови Сад, 1985. [S. Pecinjački, *Pančevački distrikt 1717–1773*, Novi Sad, 1985].
13. Д. Ј. Поповић, *Срби у Банату до краја осамнаестог века. Историја насеља и становништва*, Београд, 1955. [D. J. Popović, *Srbi u Banatu do kraja osamnaestog veka. Istorija naselja i stanovništva*, Београд, 1955].
14. Исти, *Срби у Војводини*, друга књига, Нови Сад, 1990. [Isti, *Srbi u Vojvodini*, друга књига, Novi Sad, 1990].
15. Љ. И. Пузовић, *Границе, насеља и парохije Темишварске епархије (1716–1779): прилог проучавању историје православља у Банату*, Зборник Матице српске за историју 96 (2017), 35–52. [Lj. I. Puzović, *Granice, naselja i parohije Temišvarske eparhije (1716–1779): prilog proučavanju istorije pravoslavlja u Banatu*, Zbornik Matice srpske за историју 96 (2017), 35–52].
16. Иста, *Етничка структура становништва у насељима Темишварске епархије средином XVIII века*, Зборник Матице српске за историју 101 (2020), 19–30. [Ista, *Etnička struktura stanovništva u naseljima Temišvarske eparhije sredinom XVIII veka*, Zbornik Matice srpske за историју 101 (2020), 19–30].
17. N. Skrivaneli, B. Puretić, Š. Puretić, *Dermatitis exfoliativa neonatorum (infantum) Ritter*, Medicinska enciklopedija, трећи том, gl. red. A. Šerčer, Zagreb, 1959, 72–75.
18. В. Стајић, *Здравствене прилике у Војводини у 18. и 19. stoleћу*, Гласник Историјског друштва у Новом Саду IX/2 (1936), 121–138. [V. Stajić, *Zdravstvene prilike u Vojvodini u 18. i 19. stoleću*, Glasnik Istorijeskog društva u Novom Sadu IX/2 (1936), 121–138].
19. М. Тимотијевић, *Рађање модерне приватности. Приватни живот Срба у Хабзбуршкој монархији од краја 17. до краја 19. века*, Београд, 2006. [M. Timotijević, *Rađanje moderne privatnosti. Privatni život Srba u Habzburškoj monarhiji od kraja 17. do kraja 19. veka*, Београд, 2006].
20. К. Тодоровић, *Tetanus*, Medicinska enciklopedija, девети том, gl. red. A. Šerčer, Zagreb, 1964, 482–491.
21. И. Точанац, *Илирска дворска депутација/канцеларија*, Енциклопедија српског народа, гл. и одг. ур. Р. Љушић, Београд, 2008, 407. [I. Točanac, *Ilirska dvorska deputacija/kancelarija*, Enciklopedija srpskog naroda, gl. i odg. ur. R. Ljušić, Београд, 2008, 407].
22. Иста, *Реформа Српске православне цркве у Хабзбуршкој монархији за време владавине Марије Терезије и Јосифа II (1740–1790)*, необјављена докторска дисертација, Универзитет у Београду, Филозофски факултет, Београд, 2014. [Ista, *Reforma Srpske pravoslavne crkve u Habzburškoj monarhiji za vreme vladavine Marije Terezije i Josifa II (1740–1790)*, neobjavljena doktorska disertacija, Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet, Београд, 2014].

23. J. Fališevac, *Variola*, Medicinska enciklopedija, deseti tom, gl. red. A. Šercer, Zagreb, 1965, 261–268.
24. G. Fanconi, A. Wallgren, *Udžbenik pedijatrije*, Beograd–Zagreb, 1965.
25. P. Chaunu, *Civilizacija klasične Evrope*, Beograd, 1977.

THE MORTALITY OF THE VELIKI BEČKEREK ORTHODOX PARISH POPULATION FROM 1768 TO 1778

Summary

According to data from the death registers kept in the office of the Church of the Assumption of the Blessed Virgin Mary of the Veliki Bečkerek Orthodox parish, a total of 1,057 inhabitants died in the period from 1768 to 1778. On average, 96.09 people died per year. Among the deceased, there were more male residents – 603 of them, or 57.32% of the total number, while there were 449 deceased women, or 42.68%. Residents of the parish died in slightly greater numbers during the spring and winter months. The percentage of children in the total number of deceased was high. Along with personal names, marks such as *mladenec/mladenica*, *otrok/otrokovica*, *devica* and *junoš* were recorded for deceased children. According to the understanding of that time, persons up to the age of 15 were considered children. The percentage of deceased in the *mladenec/mladenica* and *otrok/otrokovica* groups was 60.55% of the total number of deaths. If the number of deceased in the *devica* and *junoš* groups is added to this percentage, it results that 63.58% of all deaths were children and younger population. Among the deceased children, there were more males – 383, or 57.33%, while there were 285 deceased female children, or 42.66%. Regarding the diseases from which children died, according to data from the registers, variola and tetanus stand out. One case of infanticide is also recorded. In addition to the mentioned illnesses, the death registers recorded conditions such as gout, tuberculosis, scurvy, impetigo, apoplexy, dysentery, conditions caused by childbirth and postpartum complications, and deaths of children born before or after the optimal term. Cases of violent death, such as death as a result of lightning strike, snake bite, falling from carts, homicides, drowning, as well as cases of death penalty executions, were recorded in the registers. In the protocols, special mention is made of *bečari* – individuals without families and often without a permanent place of residence. It was the obligation of the parish where these people died to ensure their burial in the local cemetery. *Bečari*, typically adult male residents, constituted 4.98% of the total deceased adult male population.